

Dječja bolnica na moru nadvojvotkinje Marije Terezije u Rovinju i počeci zdravstvenog turizma na hrvatskom Jadranu

Kranjčević, Jasenka; Muzur, Amir

Source / Izvornik: **Godišnjak Njemačke zajednice, 2022, 29, 63 - 78**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:184:482548>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Medicine - FMRI Repository](#)

doc.dr.sc. **Jasenska Kranjčević**
Institut za turizam, Zagreb

UDK: 338.48(497.5)(091)
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 10.10.2022.

prof.dr. **Amir Muzur**
Medicinski fakultet, Rijeka

Dječja bolnica na moru nadvojvotkinje Marije Terezije u Rovinju i počeci zdravstvenog turizma na hrvatskom Jadranu

Dječje bolnice, kao specijalizirane zdravstvene zgrade, zahtijevaju specijalizirana znanja iz medicine, a kako bi postigle bolju tehnološku funkcionalnost važno mjesto u projektiranju zgrada namijenjenih zdravstvu imaju arhitekti i tehnolozi.

Kako bi se razumio kontekst nastajanja i gradnje dječje bolnice na moru Marije Terezije u Rovinju (danas bolnica Martin Horvat), u radu se u uvodnom dijelu u kratko opisuju društvene prilike u Austro-Ugarskoj monarhiji radi unaprjeđenje zdravlja, zatim društveno-ekonomske prilike u Rovinju, gradnja bolnice, popis medicinskog osoblja te njena povezanost sa zdravstvenim turizmom. U radu se zaključuje kako su krajem 19. stoljeća u kreiranju suvremenih dječjih bolnica liječnici i arhitekti bili međusobno povezani te su razmjenjivali tadašnja specijalizirana znanja. Istraživanje se bazira na induktivno-deduktivnoj metodi podataka prikupljenih iz austrijskih i hrvatskih arhitektonskih, medicinskih i turističkih časopisa i knjiga kao i statističkih podataka.

Rezultati istraživanja pridonose boljem poznavanju međuodnosa medicine i arhitekture, povijesti medicine i arhitekture te početaka zdravstvenog turizma na prostoru hrvatskog Jadrana za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije.

Ključne riječi: *dječje bolnice, povijest arhitekture, povijest zdravstvenog turizma, Rovinj, Hrvatska*

1. UVOD

Sređivanjem društveno-političkih prilika na prostoru istočne obale Jadrana isti u drugoj polovini 19. stoljeća postaje predmetom različitih istraživanja pa tako i medicinskih usredotočenih na unaprjeđenje zdravlja u čemu važno mjesto ima klima, odnosno, kvalitetan zrak i sunce (medicina, farmacija, zdravstveni turizam).¹ Među gradovima prepoznat je veliki zdravstveni potencijal otoka Hvara sa čak 2762 sunčana sata godišnje. Stručni časopis *Wiener Medizinische Wochenschrift* još 1852. objavljuje članak dr. Troghera o utjecaju morske vode na kožu i zdravlje.² Uz ljekovite činitelje otoka Hvara (Dalmacija) autor se osvrće na slabu ponudu sadržaja za smještaj i zabavu. Nešto kasnije, 1861. dr. Frankl uspoređuje klimu otoka Hvara i njen utjecaj na zdravlje sa Sant Moritzom u Švicarskoj, već tada renomiranom europskom destinacijom zdravstvenog turizma.³ Klimu Hvara s klimom Sant Moritza komparira i dr. Franz Unger 1868. godine.⁴ Te iste godine u Hvaru je osnovano Higijeničkog društvo u cilju unapređenja turističke ponude grada, u prvom redu izgradnje suvremenih smještajnih kapaciteta.⁵ O klimi u južnoj Dalmaciji piše i dr. Nagel (1874.) dok se dr. Conrad Clar (1886.) bavi pozitivnim utjecajem klime otoka Lošinja na zdravlje djece.⁶ Clar je posjetio otok u društvu s dvorskim savjetnikom prof. dr. Leopold Schrötter Ritter von Kristelli⁷, prof. dr. J. Weinlechner i prof. dr. J. Gruber, dr. R. Lang i dr. Dr. Schrötter Ritter von Kristelli će šest godina kasnije (1892.) sa svog drugog putovanja objaviti

¹ Temperatura zraka redovito se mjeri na otoku Lošnju od 1879., Rovinju od 1887.

² TROGHER, A. (1852) „Aus Dalmatien”. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, 2, nr. 38 str. 613-615.

³ FRANKL, Jos. (1861) *Einige Worte über die klimatischen Kurorte Lesina in Dalmatien und St. Moriz in der Schweiz*, *Wiener Medizinische Wochenschrift*, Vol 11. nr. 17, 263-265.

⁴ Tako Unger komparira klimu Hvara s Kairom, Alžiirom i Madeirom. Vidi: UNGER Franz (1868), „Das Klima von Lesina in Dalmatien“. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, vol 18, br. 60: 975-979.

⁵ Opatija je proglašena klimatskim lječilišnim mjestom 1889., Veli i Mali Lošinj 1892., Lovran 1905. i Crikvenica 1906. Dr. Unger piše i o ruzmarinu u Dalmaciji. i UNGER, Franz (1867), „Der Rosmarin und seine Verwendung in Dalmatien“. *Österreichische Zeitschrift für Pharmacie*, 5, br. 24: 481-482.

⁶ CLAR, Conrad (1886) „Drei Winterwochen auf der Insel Lussin“ [Tri zimski tjedna na otoku Lošnju] u časopisu *Österreichische Badezeitung: Organ für die Interessen der europäischen Kurorte und des Kurpublikums* (sv. 15, br. 9, 13. lipnja 1886., str. 77-79).

⁷ Dr. Leopold Schrötter Ritter von Kristelli (1837.-1908.) bio je inicijator za osnivanje *Društva za poljepšanje i pošumljavanje* te *Turističkog društva* na otoku Lošnju 1886. Napisao je predgovor za turistički vodič *Die Insel Lussin mit den beiden Städten, Lussingrande und Lussinpiccolo* 1888.

album s fotografijama važnim i za istraživanje povijesti turizma u Hrvatskoj i Crnoj Gori.⁸⁹ Uz liječnike istočnom obalom Jadrana krajem 19. stoljeća putuju i različiti drugi stručnjaci, arhitekti, botaničari, geografi i dr., iz više europskih zemlja. Profesori i studenti arhitekture iz srednje Europe istražuju lokalni prostorno-arhitektonski identitet, odnosno, utjecaja „venecijanske“ ili „talijanske“ arhitekture kako bi njihove karakteristike koristili prilikom oblikovanja novih zgrada.¹⁰ Za potrebe unaprjeđenja zdravlja i razvoja zdravstvenog turizma, krajem 19. stoljeća u Austro-Ugarskoj Monarhiji i Europi započinje inventarizacija svih lječilišta pa tako i onih za djecu. Riječ je o svojevrsnim zdravstveno turističkim vodičima s osnovnim podacima o lječilištima kako bi se liječnicima i bolesnicima pomoglo u njihovu odabiru.¹¹ Izgradnja zgrada zdravstvenih institucija, bolnica, sanatorija, lječilišta i sl. postaje propulzivna grana građevine, a time i čest projektni zadatak. Stručni časopisi često objavljuju njihove projekte i realizacije. Članke o dječjim bolnicama krajem 19. i početkom 20. stoljeća donose arhitektonsko-građevinski časopisi poput *Zeitschrift des oesterr. ing. und architektenverein* i *Bautechniker*, ali i dnevni tisak poput *Vaterlanda* (1888.).¹² Teme projektiranja i prostorna distribucija dječjih bolnica Pariza i Francuske zastupljene su i na svjetskoj izložbi u Parizu 1900. godine. Austro-ugarski inženjeri i arhitekti nakon posjeta izložbi objavljuju prikaz o francuskim dječjim bolnicama i njihovoj distribuciji u *Zeitschrift des oesterr. ing. und architektenverein*.¹³

⁸ ALBUM mit fotos der Reise des Arztes Hofrat Dr. Leopold Schrötter von Kristelli nach Montenegro im April 1892, Wien Museum.

⁹ Osim stručnih putovanja liječnici su odlazili na odmor npr. u Opatiju koja su služila za unaprijeđenje zdravlja. Tako se 1903. u opatijsku „zlatnu“ *Spomen-knjigu gostiju* upisao Emil von Behring (1854.-1917.), njemački liječnik, profesor imunologije u Berlinu i Marburgu, pronalazač seruma protiv difterije i tetanusa i dobitnik prve Nobelove nagrade za medicinu i fiziologiju, 1901. Šetnje opatijskim *lungomarem* u sjećanjima je zadržao i Otto Loewi (1873.-1961.), profesor farmakologije u Grazu, kasnije, New Yorku. On je dobitnik Nobelove nagrade za medicinu i fiziologiju 1936., za otkriće prijenosa informacije među živčanim stanicama. Vidi u: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=99-100&C=19>

¹⁰ Od arhitektonskih stručnih časopisa koji su objavljivali prikaze putovanja ističu se: *Wochenschrift des Österr. Ingenieur- und Architekten- Vereins Zeitschrift für Architektur und Ingenieurwesen* te *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur- und Architekten Vereins*, i dr. Vidi u: KRANJČEVIĆ, Jasenka (2017), *Studenti arhitekture u Beču i vizije turizma na hrvatskom Jadranu*, DG Jahrbuch, Godišnjak njemačke zajednice, Vol. 24, str. 87-102.

¹¹ Vidi: REIMER, Hermann Andreas (1881), *Klimatische Winterkurorte*, Berlin; REIMER, Hermann Andreas (1889), *Handbuch der speziellen Klimatotherapie und Balneotherapie mit besonderer Rücksicht auf Mittel-Europa zum Gebrauch für Aerzte*, Berlin; FLECHSIG, Robert Ferdinand (1889), *Bäder-Lexikon: Darstellung aller bekannten Bäder, Heilquellen, Wasserbeilanstalten und klimatischen Kurorte Europas und des nördlichen Afrikas in medizinischer, topographischer, ökonomischer und finanzieller Beziehung*, Leipzig; LINN, Thomas (1893), *The health resorts of Europe: a medical guide to the mineral springs, climatic, mountain, and seaside health resorts, milk, whey, grape, earth, mud, sand and air cures of Europe*, London; DIEM, Karl (1914), *Österreichisches Bäderbuch: offizielles Handbuch der Bäder, Kurorte, und Heilanstalten Österreichs*, Berlin/Wien.

¹² *Vaterland* (1888) br. 93. str. 3.

¹³ STRADAL, A. G. (1902), „Krankenhäuser und Heilstätten auf der Pariser Weltausstellung 1900“. *Zeitschrift des oesterr. ing. und architektenverein* 1902. Vol. LIV, 1902, nr.12., 209-215.

Liječenje djece na istočnoj obali Jadrana

Izgradnja novih, suvremenih bolničkih zgrada je važan dio modernizacije Istočne obale Jadrana pod austrijskom vlašću. U rasponu od svega nekoliko godina 1880-ih grade se opće bolnice u Šibeniku, Dubrovniku i Zadru prema projektima arhitekta Kune Waidmanna.¹⁴ U sve tri bolnice liječe se i djeca. Liječenju i unapređenju zdravlja djece kroz korištenje klimatskih činitelja (boravak na svježem zraku i suncu) posvećuje se posebna pažnja. Broj dječjih bolnica u austrijskom dijelu Monarhije je od sredine 19. stoljeća u stalnom porastu. Na Jadranu se isključivo za liječenje djece grade odmarališta u Crikvenici i Velom Lošinju, kolonije u Savudriji i Selcu te bolnice u Opatiji, Rovinju i Velom Lošinju. Vlasnici su privatna lica i gradske vlasti. Grad Graz posjeduje Dječju ljetnu koloniju u Savudriji za liječenje djece iz pokrajine Štajerske dok grad Beč financira dječje bolnice na Velom Lošinju i Rovinju čija je pokroviteljica nadvojvotkinja Marija Terezija (350 kreveta, 1910.). (Tablica 1). Uz bolnicu u Rovinju grad Beč ima i dječje bolnice carice Elizabete u Bad Hallu (190 kreveta, 1910.) i cara Frane Josipa u Sulzbachu kod Bad Ischla (90 kreveta, 1910.) te više dječjih bolnica u samome Beču, u Leopoldstadtu, St. Josef Wieden, St. Anna i Karolinsku dječju bolnicu. U Beču prema statističkim podacima iz 1910. bilo je 529 kreveta u dječjim bolnicama, a u njegovim ostalim zdravstvenim ustanovama 7.827 kreveta.

Tablica 1. Odabrani primjeri zgrada za oporavak djece na hrvatskoj obali Jadrana do Prvoga svjetskog rata

NASELJE	BOLNICA / ODMARALIŠTE/	NAMJENA – ODRASLI ILI DJECA
Crikvenica	Čehoslovačko dječje odmaralište /	Organizira 1909. Čehoslovačko dječje odmaralište Čehinja Marija Steyskaolva
Dubrovnik	Opća bolnica u kojoj se liječila i djeca	Opća bolnica
Opatija	Dječja bolnica na moru liječnika, vodstvo liječnik dr. Koloman Szegö	Seehospiz fur kranke Kinder in Ababazia
Rovinj	Dječja bolnica, 1888.	Dječja bolnica na moru nadvojvotkinje Marije Terezije
Savudrija	Dječja ljetna kolonija / bolnica Grazer Anna Kinderspital, 1908.	Morsko lječilište – kolonija za bolesne i nezbrinutu djecu iz austrijske pokrajine Štajerske, 1908.
Selce	Dječja kolonija	Kolonija dječja Selce
Split	Opća bolnica – trebala je imati i dječji odjel – ali nije izvedeno 1	Projekt bolnice – ima dječji odjel – 1913. arh. M. Setz i A. Keller
Šibenik	Opća bolnica i dječji odjel	Opća bolnica i odvojena umobolnica

¹⁴ Zaključkom Dalmatinskog sabora od 15. srpnja 1880. određena je gradnja nove zemaljske bolnice u Zadru. Godine 1883. kupljeno je zemljište od zadarske nadbiskupije kod Ravnica između puta koji je vodio na gradsko groblje i narodne škole. Inače Waidmann je još projektirao bolnicu u Stenjevcu, Kurhaus u Bledu, zemaljsku bolnicu u Ljubljani, polikliniku u Rimu, bolnice u Trstu i Klagenfurtu.

NASELJE	BOLNICA / ODMARALIŠTE/	NAMJENA – ODRASLI ILI DJECA
Veli Lošinj	Dječja bolnica, 1892.	Dječja bolnica (sanatorij Veli Lošinj) vlasnica barunica Adolfini Hasslinger- morsko oporavište grada Beča za skrofulozne i tuberkulozne djevojčice
Veli Lošinj	Dječje odmaralište Bethania	Odmaralište
Zadar	Opća bolnica – ima dječji odjel 1907.	Opća bolnica

Izvor: autori, 2019.

Uz povoljnu klimu poticaj za gradnju dječje bolnice u Rovinju bila je blizina Austrije i dobra prometnom povezanost (morem i željeznicom) koja je uz razvoj zdravstva išla u prilog i razvoju različitih gospodarskih grana – poljoprivrede, turizma, prerađivačke industrije i dr., a onda i stalnom porastu broja stanovnika.¹⁵ (Tablica br. 2)

Tablica 2. Broj stanovnika Rovinja 1857.-1921.

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900	1910.	1921.
Rovinj	9.401	9.564	9.522	9.662	10.302	12.323	10.022

Izvor: www.dzs.hr

Rovinj je od lipnja 1844. povezan stalnom pomorskom linijom parobrodarskog društva Austrijski Lloyd s Trstom i Rijekom jedan put na tjedan, a kasnije i češće. Od 1876. ima i željeznicu koja ga odvojkom pruge Kanfanar – Divača – Pula povezuje sa srednjom Europom.

Dobra prometna povezanost s Trstom, Pulum i Rijekom privukla je investitore iz različitih dijelova Monarhije. Istra od 1850. ima Trgovačko obrtničku komoru sa sjedištem u Trstu. U Rovinju na otoku Sv. Andrije rade od 1840-ih hidraulička uljara, otvoreni mlin i tvornica tjestenine, a početkom 1850-ih i cementara. Uslijedili su parni mlin, tvornice sapuna i platna, nekoliko preša i tiskara „*Prima tipografia Istriana*“, voštarnica prenamijenjena u pecaru i tvornicu likera. Država gradi u Rovinju pogon za opskrbu časnika Austro-Ugarske vojske cigarama (1872.), dječja bolnica s gostima koji dolaze u pratnji pacijenata važan je zamašnjak daljnjeg rasta lokalne privrede.

Grad ima četiri svratišta, a na prijelazu stoljeća podiže se i komunalni standard – grade se morsko kupalište (1896.) i vodovod (1908.).¹⁶ U Rovinju je 1908. radio Hotel Garni, a jedna od atrakcija je berlinski akvarij. U prvom desetljeću 20. stoljeća sve se više raspravljalo o gradnji suvremenih hotela u Poreču, Rovinju te u Puli. Dioničko društvo

¹⁵ BLAŽEVIĆ, Ivan, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Opatija: Otokar Keršovani, 1987. str 25-28. Insolacija u Rovinju iznosi 2388 sati godišnje, dok jaki vjetrovi pušu 3 dana, padaline iznose 836 mm a prosječna temperatura morske vode u kolovozu iznosi 24°C.; FOLO, J. (2002) *Povijest rovinjskog turizma*, Naklada autora, 2002., 33.

¹⁶ BLAŽEVIĆ, Ibid, 93. i 121.

Österreichische Riviera-Aktiengesellschaft na svojoj izvanrednoj sjednici 1912.¹⁷ razmišlja o ulaganju u Rovinj. Ramišlja se i o uvođenju autobusnog prijevoza Trst - Pula.

Inozemni ulagači potiču razvoj turizma i izgradnjom cesta, komunalija i pošumljavanjem. Johann Georg Hütterott iz Trsta, član više dioničarskih društava svoje poslovanje sa prostora današnje Italije širi na Istru odnosno Rovinj. Kupuje 1890-ih velike zemljišne posjede – otoke Sveti Andrija i Maškin (Maschin), Sturago i Sveti Ivan na Pučini (San Giovanni in Pelago) te zemljišne čestice u predjelima Škaraba (Scaraba) i Zlatnog rta (Punta Corrente, Montauro) gdje planira hotele i klimatsko lječilište.¹⁸ Uspostavlja se i nautički turizam. Poljski grof Ignacy Karol Korwin-Milewski kupuje 1899. od nadvojvode Karla Stjepana otok Sv. Katarinu kod Rovinja i jahtu 1899.¹⁹ Grof je član k. u k. Yachtgeschwadera u Puli i donator nagrada na regatama, najčešće u obliku umjetnina. Nastanio se na otoku, pošumio ga (1905.) i izgradio palaču prema projektu poljskog arhitekta Teodora Talowskog.²⁰

Početak 20. stoljeća Rovinj se redovito navodi kao destinaciju u turističkim vodičima.²¹ U Hartlebenovom vodiču iz 1912. među pogodnostima Rovinja spominje poslovanje agencije Austrijskog Lloyda i gostionicu All Arivo. Također je isticano da otok Sv. Katarina grofa Korwin-Milewskog ima uređen park kao i otok Sv. Andrea.²² Razvoju turizma u Rovinju doprinijela je i arhitektonsko-urbanistička baština grada – specifičan položaj na rtu s crkvom svete Eufemije zaštitnice grada na najvišoj točki. Detalje arhitekture Rovinja crtežima su zabilježili arhitekt Richard Staudinger u časopisu *Der Bautechniker* 1910. te Hans Wolf u *Wiener Bauindustrie Zeitung* 1913.²³

Gradnja dječje bolnice na moru za liječenje koštanih oboljenja nadvojvotkinje Marije Terezije u San Pelagiju u Rovinju

Društvo za podizanje i razvoj morskog lječilišta i prihvatilišta za djecu u Rovinju osnovano je 13. prosinca 1885., a nadvojvotkinja Marija Terezija²⁴ prihvatila je

¹⁷ *** (1912), „Neue Hotelbauten in Istrien”. *Architekten- und Baumeister-Zeitung*, XXI, nr. 41: 654,

¹⁸ Johann Georg Hütterott (Trst, 1852. – 1910.) planirao se nastaniti na području Zlatnog rta. Njegov projekt „Costa del sole” nije nikada realiziran zbog iznenadnog narušavanja zdravlja. Kako bi uredio otok dopremljene su velike količine zemlje na gole i kamenite dijelove radi pošumljavanja. Također je riješio problem opskrbe vodom, odvoda i energetike. Izvor: Državni arhiv Pazin- HR-DAPA/S – 12804 i MOGOROVIĆ CRLJENKO, Marija; UJČIĆ Tajana (2004), Obitelj Hütterott u Rovinju (1890. do 1945. godine), *Godišnjak Schwimmende Seehospize, Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch*, 2004, str. 37-42.

¹⁹ BLAŽEVIĆ, Ibid, str. 107.

²⁰ BLAŽEVIĆ, Ibid, str. 107.

²¹ STRADNER, Josef (1907/1908) *Stradners Adria-Führer insbesondere Anzeiger der Seebäder und Luftkurorte an der Adria*. Sommer 1907/08., Published by Graz, (Leykam).

²² STRADNER, Josef (1908/1909) *Stradners Adria-Führer insbesondere Anzeiger der Seebäder und Luftkurorte an der Adria*. Sommer 1908/09., Published by Graz, (Leykam).

²³ ***(1913), *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, Vol. XXX, br. 40, str. 356-357.; ***(1913), *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, Vol. XXX, br. 31, str. 273.

²⁴ Nadvojvotkinja Marija Teresija (24.08.1855. - 12.02.1944.) bila je princeza kuće Braganza (Portugal) i treća supruga nadvojvode Karla Ludwiga.

pokroviteljstvo 31. prosinca 1885.²⁵ Glavni pokretač izgradnje bila je grupa liječnika okupljena oko prof. Eduarda Alberta i prof. Montija te Društva iz Beča za siromašnu djecu i bolesne od skrofuloze i rahitisa (Società vinese per l'erezione e sviluppo di ospizi marini e di asili per fanciulli poveri ed in particolar modo per gli skrofolosi e rachitici). Nadvojvotkinja je okupila tzv. ženski komitet Društva u koji su bile uključene Fürstin Pauline Metternich, grofica Hunyadi i Trautmannsdorf, Bettina de Rothschild i Charote Königswarte za prikupljanje materijalnih sredstava.²⁶ Novčana sredstva jednim dijelom osigurala je država, a drugi dio osigurali su ustanove i imućni pojedinci. Za lokaciju je nakon detaljnog istraživanja odabrano zemljište u sjevernom dijelu rovinjske luke Valdibora u predjelu Sv. Pelagija (*San Pelagio*) zaštićeno od jakog naleta vjetrova i s ujednačenom i blagom klimom.

Početkom 1886. Rovinj su posjetili prof. dr. Luigiji (Alois) Monti i dr. Ernst, zatim arhitekt i građevinski savjetnik Wilhelm Stiassny i građevinski poduzetnik, izvođač J. Berger.²⁷ Povod posjetu je bio pregled lokacije i izrada građevnog programa i projekta bolničkog kompleksa paviljonskog tipa s parkom i ljetnim kupalištem izrađenog u suradnji arhitekta Stiassny,²⁸ liječnika dr. Eduard Monti i A. Monti i tehničara Franza Bergera. Plan sadnje u parku osmislio je poznati k. u k. mornarički dvorski vrtlar Josef Laube.²⁹ Nakon polaganja kamena temeljca u proljeće 1887. gradnja je tekla brzo. Gradnju je u srpnju osobno posjetila nadvojvotkinja Marija Terezija u pratnji arhitekta. Nadvojvotkinja je sa suprugom nadvojvodom Karla Ludwiga (mlađi brat cara Franje Josipa i otac Franje Ferdinanda) nazočila i svečanom otvorenju 22. srpnja 1888. godine.

Dječja bolnica imala je dvije zgrade za liječenje – glavnu dvokatnu zgradu sa 16 soba sa 94 kreveta i izolacijski paviljon za zarazne bolesnike smješten na odgovarajućoj udaljenosti kako se bolesnici ne bi međusobno „miješali“. Glavna zgrada tlocrta je u obliku slova „U“. Glavni trakt s bolesničkim sobama dužine 42 m okrenut je prema jugu zbog optimalne insolacije. Koliko je bila važna klima za liječenje koštanih

²⁵ Blažević, ibid, str. 70.

²⁶ One su do 1888. sakupile 100.000 guldena. Bettina de Rothschild koja je donirala 6.000 guldena. SCHEIDL, Inge; PROKOP, Ursula und HERZNER, Wolfgang, *Wilhelm Stiassny (1842–1910) Jüdischer Architekt und Stadtpolitiker im gesellschaftlichen Spannungsfeld des Wiener Fin de Siècle*. Böhlau Verlag Wien Köln Weimar 2019). Priloge daju predsjednik Trgovacke i industrijske komore u Trstu, Karl Freiherr von Reinelt, povodom nadolazeće obljetnice 40. godine slavne vladavine Njegovog Veličanstva Cara dodjeljuju novci u plemenite svrhe između ostalog osnovanoj bolnici u Rovinju od 24 000 fl. Primjer su slijedili političari i umjetnici.

²⁷ ***(1886), „Seehospize in Rovigno“, *Bautechniker*, VI, 48: 620

²⁸ SCHEIDL, Inge; PROKOP, Ursula und HERZNER, Wolfgang (2019) *Wilhelm Stiassny (1842–1910) Jüdischer Architekt und Stadtpolitiker im gesellschaftlichen Spannungsfeld des Wiener Fin de Siècle*. Böhlau Verlag Wien Köln Weimar : 168-171 i <http://www.architektenlexikon.at/de/625.htm> Arhitekt Wilhelm Stiassny izradio je projekt sinagoge u Rijeci.

²⁹ Josef Laube, dvorski vrtlar osim što je izradio plan Mornarički park u Puli izradio je projekt uređenja šetališta i parka na otoku Lokrumu (1859. - 1867.). Park bolničkog kompleksa od 1968. zaštićeno je Zakonom o zaštiti prirode, što svjedoči o važnosti parka i botaničkih vrsta.

Pürzla (1852. - 1930.) i arhitekta Juliusa Fröhlicha³¹ (1853. - 1923.) i građevinskog pomoćnika Viktora Fuchsa. Strojarski i električni sustavi te dizala/liftovi izvedeni su pod vodstvom gradskog vijećnika Gustava Klosea. Građevinski radovi započeli su u kolovozu 1907. i dovršeni su svibnju 1908. Ukupni troškovi iznosili su 910.000 kruna.³² Temeljem plana iz 1910. dječja bolnica je temeljito proširena. Iz plana vidljivo je da se novi bolnički sklop sastojao od gospodarskog paviljona, crkve, starog bolničkog paviljona, starog bazena za kupanje, doma za djecu grada Beča, Paviljona za izolaciju, ljetnu blagovaonicu, štale, zgrade za dezinfekciju i velikog uređenog parka unutar kojeg se nalazio vidikovac dr. Karla Luegera. Ukratko površina cijelog kompleksa iznosila je nešto više od 32 ha i na njegovoj realizaciji radili su brojni inženjeri, arhitekti i liječnici.³³

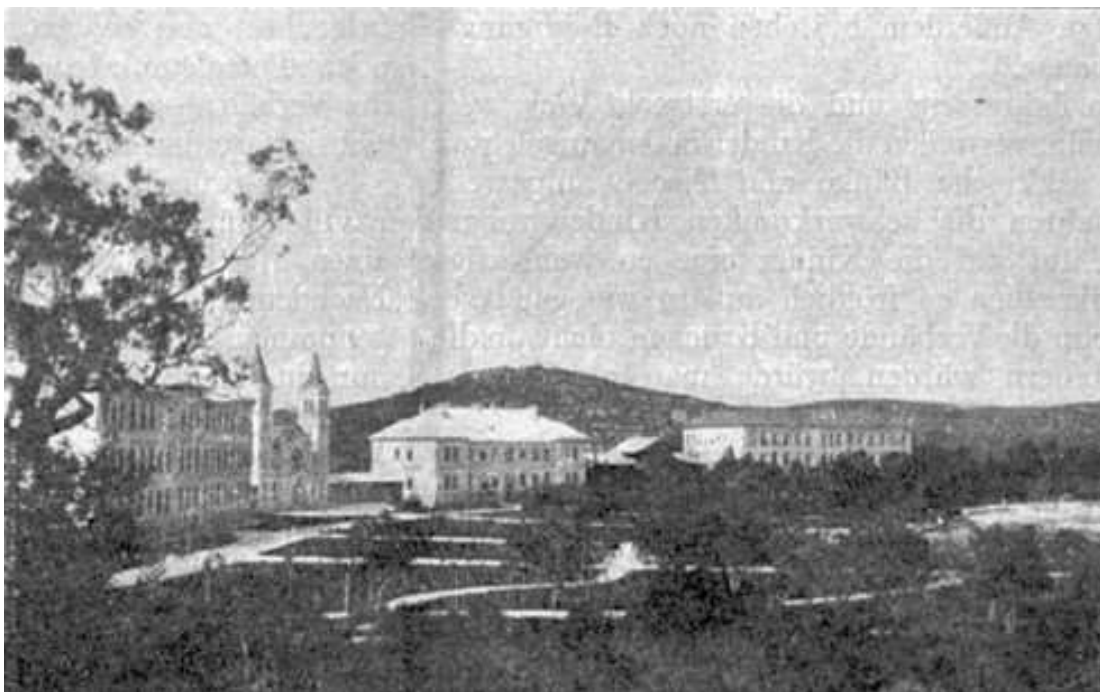
Slika 2. Dječja bolnica u Rovinju.

Izvor: PÜRZL, Josef (1910) Das Seehospiz San Pelagio bei Rovigno, Zeitschrift des österreichischen Ingenieur-Vereines, LXII, nr.2: 17-20.

³¹ Arhitekt Julius Fröhlich između ostalog projektirao je vrtiće i škole u Beču.

³² PÜRZL, Josef (1910) „Das Seehospiz San Pelagio bei Rovigno”. *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur-Vereines*, LXII, nr.2: 17-20

³³ PÜRZL, Josef (1910) Das Seehospiz San Pelagio bei Rovigno, *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur-Vereines*, LXII, nr.2: 17-20.

Slika 3. Dječja bolnica u Rovinju.

Izvor: PÜRZL, Josef (1910) Das Seehospitz San Pelagio bei Rovigno, Zeitschrift des österreichischen Ingenieur-Vereines, LXII, nr.2: 17-20.

Medicinsko osoblje dječje bolnice u Rovinju

Alois Monti (Abbiategrosso kod Milana, 1839. – Beč, 1909.), suosnivač i direktor bolnice, diplomirao 1862. u Beču, radio kod Franza Mayra i Hermana von Wiederhofera. Od 1887. izvanredni je profesor u Beču, a od 1893. ravna bečkom Općom poliklinikom. Gotovo dvadeset godina (1888.-1909.) bio je direktorom udruge koja je zasnovala dječja lječilišta u Rovinju i Sulzbachu kod Bad Ischla. Suosnivač je časopisa za kliničku pedijatriju. Do prvog svjetskog rata bolnicom ravnaju dr. Moriz Franz Haas i dr. Robert Porges. U bolnici od 1892. do 1895. radi Albin Eder (Beč, 1859. – Lovran, 1916.). Eder nastavlja s radom u Lovranu gdje gradi vilu *Elsa*. Eder je bio predsjednik Lječilišnog povjerenstva (1908.), uči čakavski i besplatno liječi siromahe nedjeljom ujutro. Zalagao se i za gradnju žičare na Učku.

U popisu primarija bolnice djelatnih do Prvog svjetskog rata uz Albina Edera (1894. – 1895.) evidentirani su Arthur Hofgraeff (1888.), Max Scheimpflug (1888.), Georg Antičevich (1895. - 1896.), Berthold Kien (1896. - 1908.), Georg Brunner (liječnik bolnice 1899. – 1908., primarijus 1907. - 1908.) i Enoch Zadro (1909. -1947.). Enoch Zadro (Cres, 1876.– Conegliano, 1950.), s najdužim radnim stažom u bolnici, donio je uoči Prvog svjetskog rata odluku o privremenom zatvaranju Sanatorija (1919. opet otvoren) jer je rat proveo na bojištu. Pred umirovljenje je uspio

namaknuti sredstva za podizanje novog dječjeg paviljona. Godine 2008., posmrtni ostaci prenijeti su mu i pokopani u Rovinju, gdje je po njemu imenovana i jedna ulica.³⁴ Kao liječnici bolnice zavedeni su Karl Diem (1891.), Karl Albert Zuppinger (1892.), Joachim Eisenstein (1894.), Jaroslav Hahn (1894.), Isak Spatz (1895. - 1897.), Josef Klement (1896. - 1898.), Michael Schechner (1898.), Jakob Mannheim (1901.), Emil Frey (1907. - 1909.), Friedrich Kraft (1907. - 1909.), Giovanni Biondi (1907.), Johann Höllwarth (1908. - 1910.), Alfred Schilcher (1908. - 1911.), Ernest Menzel (1908.), Moritz Franz (1910. - 1912.), Ludwig Niciphor (1910.), Hans Peterka (1910. - 1911.) i Leo Scholz (1912.). Glavne bolničke sestre su Genereuse Erhardt i Liboria Lediger (1888.), Pelagia Schienbacher (1894. - 1908.), Kosma Brand (1908. - 1911.) i Pelagia (1911. - 1912.).³⁵

O značaju i ugledu bolnice pred Prvi svjetski rat, kvaliteti medicinskog osoblja i arhitekture, govori članak o bolnici savjetnika Gradske uprave Grada Beča dr. Weisera objavljenog u tematskom broju časopisa *Moderne illustrierte Zeitung für Reise und Sport* 1913. posvećenog austrijskom dijelu Jadrana. opisao savjetnik Gradske uprave.³⁶ Članak je opremljen s reprodukcijom četiri slike bolnice austrijskog slikara Hugoa Charlemonta (1850. - 1939.).³⁷ Pretpostavlja se da je slike naručio Grad Beč 1909. Slike se nalaze u Muzeju grada Beča, a 2013. izložene su na izložbi *Österreichische Riviera: Wien entdeckt das Meer* (Osterreichische Riviera, 2013: 218-219). Dječja bolnica predstavljena je i na izložbama prije Prvog svjetskog rata. Bečki magistrat izložio je fotografije i plan morskog klimatskog lječilišta Maria Theresia Seehospitz u Rovinju u paviljonu posvećenom temi „Morska kupališta i sport“ (Pavillon für Seebäder und Sportwesen) izložbe *Prima esposizione Istriana / Erste istrijanische Landesausstellung* održane u Kopru u proljeće 1910.³⁸

Zaključak

Dječja bolnica nadvojvotkinje Marije Terezije u Rovinju izrađena je u kratkom roku od svega dvije godine (1886. – 1888.). Bolnica je isprva bila morsko klimatsko lječilište za djecu s koštanim problemima koja su dolazila iz svih krajeva Austro - Ugarske Monarhije, no ubrzo uz pacijente pristižu i drugi posjetitelji iz Austrije, Njemačke, Rusije i drugih država, pa je njezino otvorenje označilo i službeni začetak

³⁴ MARIĆ, Katarina; UJČIĆ, Tajana, *Špicije / L'uspeisio – spomeni na morsko lječilište u Rovinju / Ricordanze dell'ospizio marino a Rovigno 1888-1947*. Rovinj: Zavičajni muzej grada Rovinja, 2013.

³⁵ MARIĆ, Katarina; UJČIĆ, Tajana, *Ibid.*

³⁶ WEISER, (?) (1913), „Das Seehospiz der Stadt Wien in San Pelagio“. *Moderne illustrierte Zeitung für Reise und Sport*, Vol 13., Heft 14-15: 72-74.

³⁷ Paul Kupelwieser angažirao je austrijskog slikara Hugoa Charlemonta te su se njegove slike krasile Brijune.

³⁸ KRMAC, Dean [Ur.] (2010) *Prima esposizione provinciale istriana : prva istrska pokrajinska razstava, 100 let = prima esposizione provinciale istriana, 100 anni = prva istarska pokrajinska izložba, 100 godina = erste istrijanische Landesausstellung, 100 Jahre / [urednik Dean Krmac; prevodi Mirjana Kramarić France ... et al.]*, iz 2010. : str. 56. Paviljon se nalazio na Trgu Brolo. Projektant paviljona (39x8m) bio je tršćanski inženjer Salvatore Bonnes.

razvoja zdravstvenog turizma u Rovinju. Krajem 19. stoljeća djelatnost bolnice proširuje se na ortopediju te se već obavljaju i prve ortopedске operacije. Zbog dobrog poslovanja i dobrih medicinskih rezultata bolnički kompleks paviljanskog tipa znatno je povećan 1909., a dvije godine potom, bilježi i više od 500 pacijenata. U to vrijeme ravnatelj postaje primarijus Enoch Zadro (1909. do 1947.).

Uprava Društva Grada Beča (vlasnik bolnice) uspoređuje dječju bolnicu Mariju Tereziju u San Pelagiju kod Rovinja i bolnicu Cara Franje Josipa u Sulzbahu kod Ischl 1906. Obje bolnice pokazale su pozitivne liječničke i ekonomske rezultate s obzirom da se radilo o dugotrajnom liječenju i dobro opremljenim bolnicama. Broj liječene i zbrinute djece je 732 naspram 652. Uspješno je izliječeno 79 % djece u San Pelagiju o naspram 80,6 % u Sulzbachu. Smrtnost djece 2,75% u San Pelagiju naspram 2,21 % u Sulzbachu. U San Pelagiju školu je pohađalo 270 djece, u Sulzbachu pohađalo 137 djece.³⁹

Broj pacijenata u Rovinju 1911. iznosio 542. Bolnica je 1912. godine imala 350 kreveta.⁴⁰ Nakon prvog svjetskog rata ortopedija postaje ključna djelatnost bolnice.

Ukratko, može se zaključiti kako su krajem 19. stoljeća u kreiranju suvremenih dječjih bolnica liječnici i arhitekti međusobno surađivali kroz razmjenu tadašnjih specijalizirana znanja.

Rezultati istraživanja pridonose boljem poznavanju međuodnosa medicine i arhitekture, povijesti medicine i arhitekture te početaka zdravstvenog turizma na prostoru hrvatskog Jadrana za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije.

LITERATURA

*** (1886), „Seehospize in Rovigno“, Bautechniker VI, 48: 620

*** (1888), „Maria Theresia Hospiz in San Pelagio“, Österreichische Badezeitung, XVII, 3:24,

*** (1888), Das Seehospiz in San Pelagio, Österreichische Badezeitung, XVII, 6:53

*** (1888), Regierungs-Jubiläum Sr. Majestät des Kaisers, Linzer Volksblatt, XX, nr. 69:1

**** (1907), Klinisch-therapeutische Wochenschrift, vol 14. br.26: 707-708.

*** (1908), Öffentliche Rinderheilstalten für skrophulöse und rhachitische Kinder der Stadt Wien, *Allgemeine Wiener medizinische Zeitung* (časopis bečkih liječnika za djecu),. Vol LIII, br. 25,.

*** (1908), „Fachgruppenberichte. Fachgruppe für Gesundheitstechnik. Bericht über die Fachgruppenversammlung vom 8. Jänner 1908.“, *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur-Vereines*, LX, nr. 14:232.

*** (1912), „Neue Hotelbauten in Istrien“. *Architekten- und Baumeister-Zeitung*, XXI, nr. 41: 654.

***(1913), „*Wiener Bauindustrie-Zeitung*“, Vol. XXX, br. 31: 273.

³⁹ **** (1907), Klinisch-therapeutische Wochenschrift, vol 14. br.26: 707-708.

⁴⁰ Blažević, Ibid, str. 153.; STATISTISCHES Jahrbuch der Stadt Wien (1910), str. 522; STATISTISCHES Jahrbuch der Stadt Wien (1912), str. 510

- ***(1913), „*Wiener Bauindustrie-Zeitung*“, Vol. XXX, br. 40: 356-357.
- ALBUM mit Fotos der Reise des Arztes Hofrat Dr. Leopold Schrötter von Kristelli nach Montenegro im April 1892, 1892, Wien Museum
- CLAR, Conrad (1886) „Drei Winterwochen auf der Insel Lussin“ [Three weeks on Island Lošinj], in : *Österreichische Badezeitung – Organ für die Interessen der europäischen Kurorte und des Kurpublikums* , Vol. 15, Nr. 9 (13. Juni 1886), Wien, str. 77-79.
- COHN, J. & FODOR, G. & Gorski, X. et al. (1906) *Abbazia als Kurort* [Opatija as a health resort]. Abbazia: Von der Kur-Kommission..
- DIEM, Karl (1914), *Österreichisches Bäderbuch: offizielles Handbuch der Bäder, Kurorte, und Heilanstalten Österreichs*, Berlin/Wien.
- FOLO, J. (2002) *Povijest rovinjskog turizma*, Naklada autora, 2002., 33.
- FRANKL, Jos. (1861) „*Einige Worte über die klimatischen Kurorte Lesina in Dalmatien und St. Moriz in der Schweiz*“, *Wiener Medizinische Wochenschrift*, Vol 11. nr. 17, 263-265.
- ILLUSTRIERTER FÜHRER DURCH DALMATIEN, A. Hartleben's Verlag, Wien und Leipzig 1912.
- KRANJČEVIĆ, Jasenka (2017), „Studenti arhitekture u Beču i vizije turizma na hrvatskom Jadranu“, DG Jahrbuch, Godišnjak njemačke zajednice, Vol 24, 2017, str 87-102.
- KRMAC, Dean[Ur.] (2010) *Prima esposizione provinciale istriana : prva istrska pokrajinska razstava, 100 let = prima esposizione provinciale istriana, 100 anni = prva istarska pokrajinska izložba, 100 godina = erste istriatische Landesausstellung, 100 Jahre* / [urednik Dean Krmac; prevodi Mirjana Kramarić France ... et al.].
- MARIĆ, Katarina; UJČIĆ, Tajana (2013): *Špicije / L'uspeisio – spomeni na morsko lječilište u Rovinju / Ricordanze dell'ospizio marino a Rovigno 1888-1947*. Rovinj: Zavičajni muzej grada Rovinja, 2013.
- MOGOROVIĆ CRLJENKO, Marija; UJČIĆ Tajana (2004), Obitelj Hütterott u Rovinju (1890. do 1945. godine), *Godišnjak Schwimmende Seehospize, Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch, 2004* / Trišler, Renata ; Mak, Nikola (ur.), str. 37-42.
- NAGEL, (?) (1874), „Klimatisches aus dem südlichen Dalmatien“. *Allgemeine Wiener medizinische Zeitung*, br. 7. str. 54-55
- PIPLOVIĆ, S. (2001). Početak gradnje modernih bolnica u Dalmaciji. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, (43), 311-340.
- PÜRZL, Josef (1910) Das Seehospitz San Pelagio bei Rovigno, *Zeitschrift des österreichischen Ingenieur-Vereines*, LXII, nr.2: 17-20.
- RAPP Christian, RAPP-WIMBERGER Nadia, *Österreichische Riviera (2013) : Wien entdeckt das Meer*, Wien 2013 , Österreichische Riviera 2013.
- SCHEFFER, Ludwig (1887), Schwimmende Seehospize, *Österreichische Badezeitung*, XVI, br. 6. 1-2.
- SCHEIDL, Inge; PROKOP, Ursula und HERZNER, Wolfgang (2019) Wilhelm Stiassny (1842–1910) *Jüdischer Architekt und Stadtpolitiker im gesellschaftlichen Spannungsfeld des Wiener Fin de Siècle*. Böhlau Verlag Wien Köln Weimar : 168-171.
- SCHEIMPFLUNG, Max (1894), *Die expectative und initiative Behandlung chirurgischer Tuberkulose im Erzherzogin Maria Theresia-Seeliospize in S. Pelagio bei Rovigno*. Illustrierte Cur- und Bade-Zeitung. Hygiea, IX:20:2

- STATISTISCHES Jahrbuch der Stadt Wien (1910), str. 522.
- STATISTISCHES Jahrbuch der Stadt Wien (1912), str. 510.
- STAUNDINGER, R. (1910) „Reisestudien von der istrischen Küste“. *Der Bautechniker*, Vol. XXX, br. 4: 62-64.
- STRADAL, A.G. (1902) „Krankenhäuser und Heilstätten auf der Pariser Weltausstellung 1900“. *Zeitschrift des oesterr, ing. und architektenverein* 1902. Vol. LIV, 1902, nr.12., 209-215.
- STRADNER, Josef (1907/1908), *Stradners Adria-Führer insbesondere Anzeiger der Seebäder und Luftkurorte an der Adria*. Sommer 1907/08., Published by Graz, (Leykam)
- STRADNER, Josef (1908/1909), *Stradners Adria-Führer insbesondere Anzeiger der Seebäder und Luftkurorte an der Adria*. Sommer 1907/08., Published by Graz, (Leykam).
- TROGHER, A. (1852) „Aus Dalmatien“. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, 2, nr. 38: 613-615.
- UNGER Franz (1868), „Das Klima von Lesina in Dalmatien“. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, vol 18, br. 60: 975-979.
- UNGER, Franz (1867), „Der Rosmarin und seine Verwendung in Dalmatien“. *Österreichische Zeitschrift für Pharmacie*, 5, br. 24: 481-482.
- UREMOVIĆ, Vladimir, et al. „Počeci i razvoj talasoterapije i zdravstvenog turizma u Crikvenici.“ *Acta medico-historica Adriatica*, vol. 4, br. 2, 2006, str. 247-258. <https://hrcak.srce.hr/82276>. Citirano 09.10.2022.
- WEISER, (?) (1913), „Das Seehospiz der Stadt Wien in San Pelagio“, *Moderne illustrierte Zeitung für Reise und Sport*, Vol 13., Heft 14-15: 72-74.

DJEČJA BOLNICA NA MORU NADVOJVOTKINJE MARIJE TEREZIJE U ROVINJU I POČECI ZDRAVSTVENOG TURIZMA NA HRVATSKOM JADRANU

Sažetak

Dječje bolnice, kao specijalizirane zdravstvene zgrade, zahtijevaju specijalizirana znanja iz medicine a kako bi postigle bolju tehnološku funkcionalnost važno je između ostalog povezivanje s arhitekturom.

Kako bi se razumio kontekst nastajanja i gradnje dječje bolnice na moru Marije Terezije u Rovinju (danas bolnica Martin Horvat), u radu se u uvodnom dijelu u kratko opisuju društvene prilike u Austro-Ugarskoj monarhiji radi unaprjeđenje zdravlja, zatim društveno-ekonomske prilike u Rovinju, gradnja bolnice, popis medicinskog osoblja te njena povezanost sa zdravstvenim turizmom i umjetnošću.

Istraživanje se bazira na induktivno-deduktivnoj metodi podataka prikupljenih iz austrijskih i hrvatskih arhitektonskih, medicinskih i turističkih časopisa i knjiga kao i statističkih podataka. Prvobitni bolnički kompleks izgrađen je u roku dvije godine (1886.-1888.) pod pokroviteljstvom Marije Terezije, a na poticaj bečkih liječnika, naročito prof. Montija i dr. Eduarda Alberta te Društva iz Beča za siromašnu djecu i bolesne od skrofuloze i rahitisa (Società vinenese per l'erezione e sviluppo di ospizi marini e di asili per fanciulli poveri ed in particolar modo per gli skrofolosi e rachitici). Zbog pozitivnih medicinskih rezultata kompleks bolnice je 1907.-1909. osuvremenjen i dograđivan.

Dječja bolnica Marija Terezija u Rovinju isprva je bilo morsko klimatsko lječilište za djecu s koštanim problemima koja su dolazila iz svih krajeva Austro-Ugarske Monarhije, no ubrzo uz pacijente pristižu i drugi posjetitelji iz Austrije, Njemačke, Rusije., pa je njezino otvorenje označilo i službeni začetak razvoja zdravstvenog turizma u Rovinju.

Ukratko, može se zaključiti kako su krajem 19. stoljeća u kreiranju suvremenih dječjih bolnica liječnici i arhitekti surađivali kroz razmjenu tadašnjih specijalizirana znanja..

Rezultati istraživanja pridonose boljem poznavanju međuodnosa medicine i arhitekture, povijesti medicine i arhitekture te početaka zdravstvenog turizma na prostoru hrvatskog Jadrana za vrijeme Austro-Ugarske Monarhije.

DAS KINDERKRANKENHAUS AM MEER DER ERZHERZOGIN MARIA THERESIA IN ROVINJ UND DIE ANFÄNGE DES GESUNDHEITSTOURISMUS AN DER KROATISCHEN ADRIA

Zusammenfassung

Kinderkrankenhäuser als spezialisierte Gesundheitsgebäuden fordern spezialisierte Kenntnisse aus der Medizin und zwecks besserer technologischer Funktionsfähigkeit ist es wichtig, unter anderem, sie mit der Architektur zu verbinden.

Damit das Kontext des Entstehens und Baues des Kinderkrankenhauses am Meer von Maria Theresia in Rovinj (heute das Krankenhaus Martin Horvat) verstanden werden kann, werden

in der Arbeit im Einleitungsteil kurz die Umstände in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie in Verbindung mit der Förderung der Gesundheit, danach die gesellschaftlich-wirtschaftlichen Umstände in Rovinj, der Bau des Krankenhauses, das Verzeichnis des medizinischen Personales sowie seine Verbindung mit dem Gesundheitstourismus und der Kunst beschrieben.

Die Forschung basiert sich auf der induktiv-deduktiven Methode der Angaben, welche aus österreichischen und kroatischen architektonischen, medizinischen und touristischen Zeitschriften und Büchern, sowie aus statistischen Angaben gesammelt wurden.

Das ursprüngliche Krankenhauskomplex wurde innerhalb einer Frist von zwei Jahren (1886-1888) unter der Schirmherrschaft von Maria Theresia erbaut, angeregt von Wiener Ärzten, insbesondere von Prof. Monti und Dr. Eduard Albert, sowie der Wiener Gesellschaft für arme Kinder und an Skrofulose und Rachitis Erkrankten (*Società vinese per l'erezione e sviluppo di ospizi marini e di asili per fanciulli poveri ed in particolar modo per gli skrofolosi e rachitici*). Wegen positiven medizinischen Ergebnissen wurde das Krankenhauskomplex 1907-1909 modernisiert und ausgebaut.

Das Kinderkrankenhaus Maria Theresia in Rovinj war zu Beginn ein Meeres- und Klimasanatorium für Kinder mit Knochenbeschwerden aus allen Teilen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, doch bald kommen, außer den Patienten, auch andere Besucher aus Österreich, Deutschland, Russland..., so kennzeichnete seine Eröffnung auch den offiziellen Anfang der Entwicklung des Gesundheitstourismus in Rovinj.

Kurzgefasst kann daraus schlussfolgert werden, dass Ende des 19. Jahrhunderts Ärzte und Architekten bei der Erstellung der modernen Kinderkrankenhäuser durch Austausch der damaligen spezialisierten Kenntnisse zusammenarbeiteten.

Die Ergebnisse der Forschung tragen besseren Kenntnissen bezüglich des Verhältnisses zwischen Medizin und Architektur, der Geschichte der Medizin und Architektur sowie den Anfängen des Gesundheitstourismus im Raum der kroatischen Adria zur Zeit der Österreichisch-Ungarischen Monarchie bei.